

Täjigistan türkmenleri

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar, Türkmen dili
написано kitapcy | 21 января, 2025

Täjigistan türkmenleri YER YÜZÜNDE TÜRKMEN SENDEN NYŞAN KÄN...

► GÜNORTA TÄJIGISTANYŇ TÜRKMENLERİ

Taryhy çeşmelerden ugur alynsa, Günorta Täjigistanyň türkmen ilatynyň kemala gelşi, edil Günorta Özbegistandaky türkmen ilatynyňky ýaly X asyrda «türkmen» etnoniminiň ýüze çykmagy bilen başlanýar. Şol döwürde ilkinji türkmen ýygynlary

Mawerennahra gelip ugrapdyrlar. Mongollar gelmezden öñ, olaryň şol ýerlere täsiri uly bolupdyr. Şoňa görä-de alymlar «Özbegistanyň we Täjigistanyň günorta raýonlarynda gadymdan ýasaýarlar» diýip hasaplayarlar. Türkmenler oguzlar bilen bile Ali-Tegin Ilek Hanyň Horasan ýörişine gatnaşyp, Termez we Kabadian sebitlerini eýeleýärler. Olar XII asyryň ortalarynsa Huttalýan (Täjigisanyň öñki Gulab oblastynyň territoriýasy we Wahş jülgesiniň töwerekleri) we Balh sebitlerinde düýpli ornaşýarlar. Olaryň ýygyny şeýle bir köp sanly we kuwwatly bolupdyr, hat-da Toharystan garlyklary we halaçlary bilen birigip Soltan Sanjaryň ýygynyny derbi-dagyn edipdirler, özünü ýesir alypdyrlar we Merwi eýeläpdirlər. Olaryň bir bölegi goňşy ýurtlara gidipdirler, galanlary bolsa häzirki Balh oblastynyň territoriýasında ýaşamaga galypdyrlar. Şol döwürde Huttalýan we Çaganiýan onuň territoriýasyna girýän ekeni.

Orta asyr sene ýazuwçylary şol türkmenleriň sanh hakynda maglumatlar berýärler. Mirhond olaryň «40 müň öýli türkmendiklerini, ýagnh «200.000-e golaý adamdyklaryny» aýdyp geçýär. Eger bu san ençeme esse artdyrylan bolaýanlygynda-da, orta asyrlarda Täjigistanyň günortasynda ýaşan türkmen ilatynh ep-esli diýip bilmeli. Täjigistanyň türkmenleri günorta Türkmenistanda ýaşaýan türkmenler bilen ýakyn gatnaşykda bolupdyrlar. Mysal üçin Ura Týubede Saragt türkmenleriniň ýaşan ýurt ýerleri bolupdyr. Ura Týubäniň köne hüne hünärmentler kwartalynda «Serahsiýen» diýen adyň saklanyp galmagy-da şonuň bilen baglanyşyklydyr. Täjigistanda ýaşaýan türkmenleriň Nurata türkmenleri bilen genetiki arabaglanyşygy bardyr. Bu babatda H.Daniýerowyň Nurata raýonynda bolanynda Nurata raýonynda Nurata türkmenleriniň ata-babalarynyň «Hisar Gulýab tarapdan» gelendigi hakynda ýazyp alan rowaýaty üns bermäge mynasypdyr.

Täjigistanda ýaşan türkmenleriň sany köp asyrlaryň geçmegini bilen olaryň Orta Aziýanyň başga ýerlerine göçmegini hem-de täjikler we özbekler bilen garyşyp gitmegini bilen kemelipdir. Munuň bilen baglanyşykly bu ýerde ýene bir faktyň ýatlanylyp geçirilmegi artykmaçlyk etmezdi: aýry-aýry «täjik» nebereleri häzirki döwürde hem kem-käsleyin özgeren türkmen nagysly

halylary dokaýarlar. Şol bir wagtyň özünde bolsa, halyçylyk täjikler üçin o diýen häsiýetli däl. Bu ýerde aýry-aýry taýpalaryň antropologik taýdan süýrikelle ýewropeidleriň zakaspi jynsyna golaýlygynyň bardygyny bellemek gerek. Belli bolşy ýaly, türkmenler hem şol jynsa degişli. Onsoñam Hingou derýasynyň orta akymynda «türkiýa» diýip atlandyrylýan täjik dilinde gürleýän taýpa bar. Şonuň hatarynda täjikler bilen gatyşyp giden türkmenleriň bolmagy gaty mümkün.

Orta Aziýany raýonlara bölmek babatda iş geçiriren Komissiýanyň materiallaryny öwrenen B.H.Karmışewanyň maglumatlaryna görä, 20-nji ýyllaryň başynda Täjigistanyň günorta raýonlarynda ýasaýan türkmenleriň sany 4106 adama barabar ekeni. Olaryň ýaşan ýerleri we şu aşakdaky ýalyrak:

1. Duşanbe welaýaty 401 adam (0,3%) Ýawan tümeni – 401 adam (1,4%)

Daganyknyk kendi – 401 adam (3,5%);

2. Kurgantýube welaýaty 3705 ad. (28,3%)

Kabadian tümeni – 3705 adam (40,5%)

Jylyköl kendi – 3625 adam (88,7%)

Kabadian kendi – 80 adam (6,7%).

JEMI: 4106 adam.

1929-nji ýylyň taryhy maglumatlaryna görä, täjigistanly türkmenleriň aglabasy Wahş derýasynyň çep kenaryndaky Garatýube welaýatynda, Uzundan günorta Jylyköle çenli uzap gidýän ugurda (ini 12-15 km) ýaşaptdyr. Olar bu welaýata Kelif we Kerki etraplaryndan gazanç etmek, esasan, altyn çäge ýuwmak üçin (özlerine hem-de satmak üçin) gelipdirler. Bu ýere 1870-nji ýylda owgan taýpalary bilen oňuşmansom, 35 müňe golaý ärsary türkmenleri göçüp gelipdirler. Emma bu san bu ýerdäki türkmen ilatynyň sany barada soňky maglumatlarda tassyk bolmady. Türkmen ilatynyň umumy sany 1.200 maşgala ýa-da 6.500-e golaý adam diýlip hasaplanýar.

1966-nji ýylda B.H.Karmışewanyň gürrüňdeş bolan gojalary 1926-nji ýylyň ilat ýazuwynda hasaba alınan türkmen gyşlaklarynyň 12-siniň adyny aýtdylar. Şol gyşlaklaryň iň ulusy bolan

Pattakesarda şyhlar ýasaýarlar. Üctut obasynda bolsa turkmenleriň gapysynda gezen gullaryň (gulanlar) nebereleri ýasaýarlar. Türkmenler özbek dilinde gürleyän çagataýlar bilen bile ýasaýan ekenler. Häzirki wagtda Täjigistanda 20 müñden gowrak türkmen ýasaýar. Şolaryň 14 müñüsü Jylyköl raýonynda ýasaýarlar. Olaryň iň köplük bolup ýasaýan ýerleri raýonyň «Moskwa», Kalinin adyndaky kolhozlary, şeýle hem «1-nji maý» sowhozydyr. Olar maldarçylyk, pagtaçylyk, halyçylyk bilen meşgullanýarlar. Türkmen dili okadylýan mekdepler bar.

Marat DURDYÝEW,
Şöhrat KADYROW.

◆ ◆ ◆

♣ Goşmaça öwrenmek üçin çeşmeler:

1. M.Durdyýew, Ş.Kadyrow «Dünýädäki türkmenler», Aşgabat «Harp» 1991;
2. Кармышева Б.Х. «К этнической истории туркмен Среднеазиатского междуречья // Туркмены в Среднеазиатском междуречье». Ашхабад. 1989;
3. За рубежом. 1990. №20;
4. Якубовский А.Ю. «Вопросы этногенеза туркмен в 8-11 вв. // Каррыев Ага, Мошкова В.Г., Насонов А.Н., Якубовский А.Ю. Очерки из истории туркменского народа и Туркменистана 8-11 вв». Ашхабад. 1954;
5. Дониеров Х. «Узбек халкининг шажара ве шевалари». Ташкент. 1968;
6. Khan Muhammad M.A. Demographic Clanges in the Muslim population of Soviet Russia: Facts and Fiction. // Journal Institute of Muslim Minority Affairs. A Bi-annual Publication Dedicated to an Investigation of the Politics. Economics. Education. History. Literature and Sociology of Muslim Minorities Around the World. Editor Syed. Z. Abedin. Associate

Editor Saleha M. Abedin. January. Vol. 9. no. 1. 1988

7. История Советского Туркменистана. Ч. 1. (1917-1939). Ашхабад. ылым. 1970;
8. К. и М-ов. Туркмены Северного Кавказа. Астраханской губернии и Таджикистана. (Краткая историческая справка). // Туркменоведение. 1929. №8-9. авг.-сент. Приложение.
9. Итоги всесоюзной переписи населения 1959 г. Таджикская ССР. М., Госстатиздат. 1963;
10. Кармышева Б.Х. «Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным). М., «Наука», 1976;
11. О национальном составе населения Таджикской ССР. Душанбе – 1990. Taryhy makalalar